

INDIVIDUAL APPLICATION TO THE CONSTITUTIONAL COURT AND IMPLEMENTATIONS ON TAX DISPUTES

Yazar / Author: Erhan Gümüş¹

Abstract

The constitutional complaint, which applied in advanced legal systems and aimed at the protect of fundemantal rights and freedoms, has taken place in our country following the amendment made in 2010. Individual applicant is an exceptional and secondary way for seeking remedy, that been able to used after the exhaustion of other remedies by persons, which are violate of fundamental rights and freedoms of individuals after the operation, acts or omissions of public power.

The right of individual application has been introduced in our legal system with the 5982 numbered "Law on the Amendment of Certain Articles of the Constitution of the Republic of Turkey" , If one of the fundamental rights and freedoms which are guaranteed under the Constitution and the European Convention on Human Rights violated by public power, now persons can apply to the Constitutional Court. In case of violation of fundamental rights and freedoms of individual application can be used that way in taxation procedures.

Key Words: Protection of the Fundamental Rights and Freedoms, Constitutional Jurisdiction, Individual Appeal, Complaint to the Constitution.

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU VE VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANMASI

Özet

Son yıllarda dünyada yaşanan sosyal, ekonomik ve hukuksal gelişmeler kadınları iş Temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik olarak gelişmiş hukuk sistemlerinde uygulanmakta olan kurumlardan biri olan anayasa şikâyeti 2010 yılında ülkemizde gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile bireysel başvuru adı altında yeni bir yargısal korunma yolu olarak Anayasamızdaki yerini almıştır. Bireysel başvuru, temel hak ve özgürlükleri kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali nedeniyle ihlal edilen bireylerin diğer başvuru yollarını tükettikten sonra başvurdukları istisnai ve ikincil nitelikte bir hak arama yoludur.

5982 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 2” ile yapılan değişiklikler çerçevesinde bireysel başvuru hakkı, yeni bir hak arama yolu olarak hukuk sistemimize girmiştir. Bundan böyle kişiler, Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamındaki birinin ihlal edilmesi durumunda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilecektir. Bir idari işlem niteliğinde olan vergilendirme işlemlerinde de temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi durumunda bireysel başvuru yolu kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması, Anayasa Yargısı, Bireysel Başvuru, Anayasa Şikâyeti.

1. Giriş

Temel hak ve özgürlükleri, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak devletin temel amaçlarından biridir. Bu özgürlüklerin en başta kamu gücü tarafından ihlal edilmesini önlemek, temel hak ve özgürlük ihlallerini ortadan kaldırmak veya bu ihlalleri müeyyideye bağlamak da hukuk devletinin temel amaç ve görevlerindedir.

12.09.2010 tarihli halkoylaması sonucunda yürürlüğe giren 5982 sayılı Kanun, yargı alanında çok kapsamlı değişiklikler öngörmektedir. Bu değişiklikler arasında Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşu, üyelerinin görev süresi, Mahkeme’nin görev ve yetkileri ile çalışma ve yargılama usulleri hakkındaki yenilikler yer almaktadır. Anayasa’nın 148. maddesine eklenen üç, dört ve beşinci fıkralar ile Anayasa Mahkemesi’ne “bireysel başvuruları” inceleme yetkisi verilmiştir. Buna göre, “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, erhang79@gmail.com

tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Anayasa değişikliği teklifinin madde gerekçesinde, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının tanınmasına gerekçe olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) Türkiye aleyhine her yıl binlerce başvuru yapılması gösterilmiştir. Bu yeni kurumla hedeflenen amaç, bu başvuruların iç hukuk yollarında çözüme bağlanmasıdır. Bu hak doğrultusunda yapılacak insan hakları ihlâl başvurularının incelenmesi ve karara bağlanması, Anayasa Mahkemesince gerçekleştirilecek, böylelikle AİHM'ye yapılacak başvurular azaltılacaktır. Türkiye'nin AİHS'ne imza atmış olması nedeniyle, iç hukuk yollarının tüketildiği hallerde AİHM'e başvurulabilmektedir. Son dönemlerde bu tür başvuruların ve AİHM'in Türkiye aleyhine verdiği kararların artması üzerine çare arayışları başlamış ve bu arayışların sonucunda 5982 sayılı Kanunda bu yönde hükümlere yer verilmiştir. 12.09.2010 tarihinde yapılan halk oylamasıyla da Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılmasının yolu açılmıştır.

Bireysel başvuru yolu, anayasa yargısındaki temel hak ve özgürlükleri daha etkin bir şekilde korumak için getirilmiştir. Bireysel başvuru yolunun temel amacı, bireylerin doğrudan etkilendikleri ve temel haklarını ihlal ettiğini düşündükleri her türlü kamu müdahalesine karşı bizzat Anayasa Mahkemesinden hukuki koruma talep edebilmelerine imkân sağlamaktır. Bu yolla, temel hak ve özgürlüklerin sahibi olan bireyler, hak ihlallerine karşı artık bizzat başvurabilecekleri bir koruma mekanizmasına kavuşmuşlardır.

Böylece, ülkemizde temel hak ve özgürlüklerin kamu gücüne dayalı ihlallere karşı korunması sağlamak için Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine ilave olarak kuralların uygulanması sürecinden kaynaklanan temel hak ve özgürlük ihlallerinin de yargı yoluyla korunması konusunda bireysel başvuru yolu açılmıştır. Yapılan değişiklik 23.09.2012 tarihinde yürürlüğe girmiş ve böylece hukuk sistemimizde yeni bir uygulama başlamıştır. Çalışmada, temel hak ve özgürlüklerin kamu gücünden kaynaklanan ihlallere karşı korunması için getirilen bireysel başvuru usulü açıklanarak, bu uygulamanın vergi hukuku alanında uygulanabilirliği incelenecektir.

2. Anayasa Mahkemesi ve Anayasa Yargısı

Anayasalar; devletin kuruluşunu, organlarını, işleyişini, yurttaşların temel hak ve hürriyetlerini düzenleyen hukuki metinlerdir. Anayasalar, esas olarak vatandaş devlet ilişkilerini, devlet iktidarını belirler. Devletin kuruluşu, yapısı, biçimi, siyasi rejimi; devletin temel organlarının kuruluşu, işleyişi, yetkileri ve ilişkileri; kamu hürriyetleri anayasaların düzenlemesi gereken hususlardır.

Normlar hiyerarşisinin mevcut olduğu bir sistemde, bu hiyerarşide alt düzeyde yer alan norm, geçerliliğini üst normdan alır ve ona uygun olmak zorundadır. Genelde normlar hiyerarşisinde normlar; anayasa, kanun ve diğer normlar olarak sıralanır. Bu hiyerarşide sadece diğer normlar kanun ve anayasaya değil, aynı zamanda kanunlar da anayasaya uygun olmak zorundadır. İşte kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesine "anayasa yargısı" denir. O halde anayasa yargısının varlık sebebi kanunların anayasaya uygun olması zorunluluğunda yatmaktadır (Gözler, 2000).

Normlar hiyerarşisinde yer alan bir normun üst norma uygun olup olmadığını, normal olarak o normu uygulayan mahkeme araştırır. Bu şekilde, normlar hiyerarşisinde yer alan kanun dışındaki diğer normların kanunlara ve anayasaya uygunluğu normal mahkemeler tarafından her zaman araştırılmış ve denetlenmiştir. Ancak, tarihsel olarak Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ülkelerde ve özellikle Kara Avrupası ülkelerinde normal mahkemeler kendilerini genellikle kanunların anayasaya uygunluğu denetlemede yetkisiz görmüşler, neticede İkinci Dünya Savaşına kadar genellikle kanunların uygun olması gerekliliği pratikte müeyyidelendirilememiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise, Batı Avrupa ülkelerinde kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli Anayasa Mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır (Gözler, 2000).

Anayasa Mahkemesi 9 Temmuz 1961 tarihinde kabul edilen 1961 anayasası ile Türk siyasi hayatına girmiştir. Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır³:

a) Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde veya hükümlerinin şekil ve esas bakımından, Anayasa değişikliklerinin ise sadece şekil açısından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davalarına bakmak.

b) Anayasanın 152 nci maddesine göre mahkemelerce itiraz yoluyla kendisine intikal ettirilen işleri karara bağlamak.

³ 6216 Sayılı "Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun".

c)Anayasanın 148 inci maddesi uyarınca yapılan bireysel başvuruları karara bağlamak.

ç)Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyelerini, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları ile Jandarma Genel Komutanını görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamak.

d)Siyasi partilerin kapatılmasına ve Devlet yardımından yoksun bırakılmasına ilişkin davalar ile ihtar başvuruları ve dağılma durumunun tespiti istemlerini karara bağlamak.

e)Siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun denetimini yapmak veya yaptırmak.

f)Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya milletvekilliklerinin düşmesine ya da milletvekili olmayan bakanların dokunulmazlıklarının kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilmesi hâllerinde, ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekilinin Anayasa, kanun veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak.

g)Mahkeme üyeleri arasından Anayasa Mahkemesi Başkanı ve başkanvekilleri ile Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekilini seçmek.

ğ)Anayasada kendisine verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesinin temel görevi, soyut ve somut norm denetimi yoluyla yasama faaliyetlerinin Anayasaya uygunluğunun kontrolünü gerçekleştirmektir. Yasama tasarruflarının anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, anayasaya aykırılık iddiasının Anayasa Mahkemesine intikal ettiriliş biçimine göre genel olarak, soyut norm denetimi (dava yolu) ve somut norm denetimi (itiraz yolu) olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Soyut norm denetimi veya iptal davası yolu, anayasada belirtilen bazı organların, yasama organı tarafından yeni kabul edilen bir kanun aleyhine doğrudan doğruya anayasa mahkemesine başvurularıyla gerçekleştirilen denetimdir. Anayasaya aykırılık iddiası ve denetimi herhangi bir dava ile ilgili olmaksızın soyut olarak gerçekleştirildiği için bu yola “soyut norm denetimi” denmektedir.

Türkiye’de gerek 1961 gerekse 1982 Anayasalarında “iptal davası” olarak adlandırılmış olan soyut norm denetimi; kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, TBMM İçtüzüğü’nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa’da belirtilmiş olan belli bazı organların⁴, doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesi’nde dava açması üzerine yapılır.

Somut norm denetimi veya def’i yolu ise bir mahkemede görülmekte olan davanın karara bağlanmasının, o davada kullanılacak hukuk normunun uygun olup olmamasına bağlı olması halinde yapılan denetimdir. Bu denetim yoluyla yürürlükte olan ve yıllardır uygulanmış olan bir kanunun denetlenmesi sağlanabilir. Somut norm denetimi, çözüme kavuşturulması gerekli somut bir uyuşmazlığın giderilmesi için açılmış bir davada ortaya atılan anayasaya aykırılık iddiasının ciddi bulunması ile ya da mahkemenin re’sen bu kaniya varması ile işlemeye başlar.

Somut norm denetimi, herhangi bir kanun hakkında değil, ancak görülmekte olan bir davada uygulanacak kanun hükmü hakkında başvurulabilmesi bakımından, soyut norm denetimine oranla daha dar bir uygulama alanına sahiptir. Ancak soyut norm denetiminin, sadece anayasada belirtilmiş organlar tarafından ve genellikle belli bir süre içinde harekete geçirilebildiği, buna karşılık somut norm denetiminin ilgili kanunun uygulandığı davada taraf olan herkes tarafından ve süre sınırı olmaksızın, her zaman ileri sürülebildiği düşünüldüğünde somut norm denetiminin soyut norm denetimine kıyasla daha geniş uygulama alanına sahip olduğu söylenebilir (Özbudun, 1998).

Soyut ve somut norm denetimleri yanında, kişilerin anayasal haklarının korunmasını sağlamak üzere “anayasa şikâyeti” denilen ayrı bir yöntem ile bireylere Anayasa Mahkemesini doğrudan harekete geçirme imkânı sağlanmaktadır.

3. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru

3.1. Bireysel Başvuru ve Mahiyeti

Kamu gücü tarafından anayasada belirtilen temel hak ve özgürlükleri ihlâl edilen bireylerin gidebilecekleri ikincil derecede bir yargı yolunu ifade eden bireysel başvuru, anayasa şikâyeti olarak da ifade edilmekte, koruma alanı ve uygulama şekli itibarıyla de ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

⁴ Cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler tarafından açılabilir.

Anayasa yargısının anayasadaki temel hak ve kuralları koruma işlevini yerine getirirken, temel hakları günün değişen koşullarına göre yeniden yorumladığı ve geliştirdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Bireylere doğrudan Anayasa Mahkemesine başvurma imkânı sağlayan bireysel başvuru da temel hakların taşıyıcılarına, temel hakların güncelleştirilmesine ve geliştirilmesine doğrudan katkıda bulunma imkânı tanıdığı için demokratik katılım açısından önem taşımaktadır (Göztepe, 1998).

Bireysel başvuru, temel hak ve özgürlüklerin ulusal düzlemde korunması amacıyla başvurulabilecek son hukukî çaredir. Aslen, temel hak ve özgürlükleri düzenleyen anayasal normlar, diğer anayasa hükümleri gibi yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlar. Bu nedenle yasama, yürütme ve yargı organları kamu gücünü kullanırlarken temel hak ve özgürlüklere saygı göstermekle yükümlüdürler(Aydın, 2011). Bireysel başvuru olağanüstü bir yasa yolu/hukukî çare olarak düşünülmektedir. Bu, aynı zamanda bir dava olarak kabul edilmektedir. Dava olarak kabul edilen bireysel başvuru yöntemi, genellikle kesin hükümlere (olağan yasa yolu tüketilmiş hükümlere) karşı bir başvuru yolu olduğundan, olağanüstü yasa yolu olarak açılacak bir dava türüdür. Bu nedenle, bireysel başvuru genellikle Anayasa Mahkemesinde gerçekleştirilmektedir.

Bireysel başvuru ile kişilerin anayasada garanti edilen haklarının, anayasada veya kanunda öngörülen usullerle korunması anlaşılmaktadır. Hemen her ülkede uygulaması farklı olmakla birlikte, bireysel başvuru ile amaçlanan, bireylere, doğrudan etkilendikleri ve temel haklarını ihlal eden tüm kamu gücü işlemlerine karşı doğrudan Anayasa Mahkemesinden hukuki koruma talebinde bulunma olanağı sağlamaktır. Ancak uygulamada kişilere, genellikle tüm kamu tasarruflarına karşı değil, kanunlara ve idari işlemlere karşı bireysel başvuru yoluna başvurma imkânı tanınmakta, yargı kararlarına karşı bu yola başvurma hakkı tanınmamaktadır.

Bireysel başvuru, ancak doğrudan anayasal bir hakkı ihlal edilmiş olan kişilerin başvurabildiği, bu nedenle subjektif koruma sağlama işlevi daha ön planda olan bir hukukî çaredir. Bireysel başvuru, bireylerin haklarını koruması nedeniyle subjektif bir işlev taşımakla birlikte, sonuç olarak anayasal düzeninin korunmasını sağladığından objektif bir işleve de sahiptir. Bireysel başvuru, uygulamada genellikle, olağan başvuru yolları tüketildikten sonra, başvuru olan bir hukukî çaredir.

Bireysel başvuru yolunun temel niteliklerinin şu şekilde sıralanması mümkündür(Ekinci ve Sağlam, 2012, s.9-10):

a)Bireysel başvuru, Anayasa’da belirtilen hakları ihlal edilenlere tanınan özel bir hak arama yolu olup diğer hak arama yollarına göre yöntemi ve sonuçları itibarıyla farklı yönleri bulunmaktadır.

b)Bireysel başvurunun varlık nedeni, Anayasa’da güvence altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesini önlemek; ihlal gerçekleşmişse ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmaktır.

c)Bireysel başvuru kural olarak kamu gücü işlemlerine karşı yapılır.

Dolayısıyla bireysel başvuruda kamu gücü karşısında korumasız durumdaki bireyin haklarının garanti altına alınması temel amaçtır.

ç)Bireysel başvuru, ikincil nitelikte bir kanun yoludur. İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi, öncelikle tüm idare ve yargı mercilerinin görevidir. Zira idare ve yargı mercileri bireysel hak ihlallerinin önlenmesinde daha etkin konumdadırlar. Bu nedenle söz konusu şikâyetlerin Anayasa Mahkemesine intikal ettirilmesinden önce ilgili mercilerin bu ihlalleri gidermeleri beklenir.

d)Bireysel başvuru, ek bir istinaf ya da temyiz yolu da değildir.

Kanun yolunda ortaya çıkan her türlü hukuka aykırılığın giderilmesi değil, ancak Anayasa’da işaret edilen haklardan birinin ihlali iddiası, bireysel başvuruya konu olabilmektedir. Bireysel başvuru kurumunun kabul edilmesindeki en önemli amaç, temel hak ihlallerinin iç hukukta ortadan kaldırılması ve buna bağlı olarak ülkemiz aleyhine AİHM yapılan başvuruların sayısının azaltılmasıdır.

3.2. Bireysel Başvuru Uygulaması İle İlgili Hukukî Düzenlemeler

Bireysel başvuru 12.09.2010 tarihinde düzenlenen referandumla kabul edilen 5982 sayılı Kanun’un 1982 Anayasası’nın 148 ve 149. maddelerinde yaptığı değişiklikler ve Anayasa’nın Geçici 18. Maddesi hükümleri ile hukuk sistemimize girmiştir. 6216 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun⁵”un özellikle 45 ilâ 51. Maddeleri bu Anayasa hükümlerini daha somut hâle getiren düzenlemelere yer vermektedir. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü⁶ de bireysel başvurunun işleyişi konusunda oldukça ayrıntılı hükümler içermektedir.

⁵ 03.04.2011 Tarih ve 27894 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanmıştır.

⁶ 12.07.2012 Tarih ve 28351 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Anayasa'nın 148. maddesinin ilk fıkrada hükmünde yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri arasında bireysel başvuruların karara bağlanması da eklenmiştir. Anayasa'nın 148. ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesine göre; herkesin, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabileceği, başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olmasının şart olduğu, bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı, bireysel başvuruya ilişkin usul ve esasların kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, 23.09.2012 tarihinden itibaren bireysel başvuruları kabul etmeye başlamıştır⁷.

Bu hükümlerle birlikte Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru Anayasal bir nitelik kazanırken düzenleme gerekçesinde ülkemiz aleyhine, AİHM'ne her yıl binlerce başvurunun yapıldığı, bu başvuruların iç hukuk yollarında çözüme bağlanması amacıyla bireysel başvuru hakkının getirilmesinin öngörüldüğü açıklanmıştır. Bu çerçevede, yeni bir hak olarak tanınan bireysel başvuru yolu doğrultusunda yapılacak insan hakları ihlâl başvurularının da incelenmesi ve karara bağlanmasının, Anayasa Mahkemesince gerçekleştirilmesine imkân tanındığı, mevcut görevlerinin yanında, bireysel başvuruya ilgili görevini de yerine getirebilmesi için Mahkemenin yapısında değişiklik yapılmasının kaçınılmaz hale geldiği belirtilmiştir (Erdem, 2012). Bireysel başvuru yoluna ilişkin madde gerekçesi aşağıdaki şekildedir:

“Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinin arasında, bireysel başvuruların incelenmesi de dahil edilmektedir. Bireysel başvuru ya da anayasa şikâyeti, kamu gücü tarafından, temel hak ve özgürlükleri ihlâl edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde, temel hakların korunması amacıyla bireysel başvuru yolu, pek çok uygar ülkede anayasa yargısının ayrılmaz bir parçası kabul edilmektedir. Bireysel başvuru yolu, kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, başta Federal Almanya olmak üzere Avusturya, İspanya, İsviçre, Belçika, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Meksika, Brezilya, Arjantin gibi pek çok ülkede uygulanmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda da bireysel başvuru kurumu kabul edilmiş ve işletilmektedir. Anglo-Amerikan hukukunda teknik anlamda bireysel başvuru kurumu olmasa da, bireysel başvuruya benzer işlemlere sahip kanun yolları bulunmaktadır.

Türkiye'nin konumuna baktığımızda, bireysel başvuru müessesesinin kabul edilmediği, ancak, AİHM bireysel başvuru hakkının ve bu Mahkemenin zorunlu yargılama yetkisinin tanındığı görülmektedir. AİHM yoluyla, iç hukukta halledilemeyen temel hak ihlallerine ilişkin şikâyetlerin, ulusalüstü düzeyde ele alınması kabul edilmiştir. AİHM her yıl Türkiye'ye karşı çok sayıda dava açılmakta ve Türkiye pek çok davada tazminata mahkum edilmektedir.

AİHM, iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmadığını araştırırken, ilgili ülkede bireysel başvuru kurumunun bulunup bulunmadığını da dikkate almakta ve bunu hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir hukuk yolu saymaktadır. Bu nedenle, bireysel başvuru müessesesinin getirilmesiyle, hak ihlallerine maruz kaldığı iddia edenlerin önemli bir bölümünün bireysel başvuru aşamasında, başka bir ifadeyle AİHM'e gitmeden önce, tatmin edilebilmesinin mümkün olabileceği ve böylece Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlâl kararlarında azalma olacağı değerlendirilmektedir. Bu itibarla, Türkiye'de de iyi işleyen bir bireysel başvuru sisteminin kurulması, haklar ve hukukun üstünlüğü temelindeki standartları yükseltecektir.

Diğer yandan, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2004 (6) Sayılı Tavsiye Kararında, AİHM'deki dava yükünün azaltılabilmesi için bireysel başvuru yönteminin iç hukukta tanınmasının gerekliliğine değinilmiş; aynı şekilde, Venedik Komisyonu da 2004 yılında kamuoyuna duyurulan bireysel başvuruya ilişkin Anayasa değişikliği önerisini olumlu bulduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'de bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi, bir yandan bireylerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunmasını sağlayacak, öte yandan da kamu organlarını, Anayasaya ve kanunlara daha uygun davranma konusunda zorlayacaktır. Bu amaçlarla yapılan değişiklikle, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve teminat altına alınması için, vatandaşlara bireysel başvuru hakkı tanınmakta ve Anayasa Mahkemesine de bu başvuruları inceleme ve karara bağlama görevi verilmektedir.

Buna göre herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurma hakkına sahiptir. Bireysel başvuruda bulunabilmek için, olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Şu kadar ki, bireysel başvuru kurumunun niteliği dikkate alındığında, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususların bu kapsamda incelenmeyeceği kuralı benimsenerek, diğer yüksek yargı organları ile Anayasa Mahkemesi

⁷ Anayasa Mahkemesi'nin, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki ihlal davalarını azaltmak amacıyla bireysel başvuruları kabul etmeye başladığı 24 Eylül'den 4 Ekim 2012 tarihine kadar 53 başvuru yapılmıştır. Yüksek Mahkeme Bireysel Başvuru Bürosu'ndan alınan bilgiye göre, başvuruların büyük çoğunluğunu adil yargılanma hakkının ihlali gerekçesi oluşturmuş, bunu mülkiyet hakkı, eşitlik ilkesinin ihlali ve diğer hakların ihlali konuları izlemiştir. Başvuruların yüzde 70'inde ise eksiklik tespit edilmiştir. <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/10/04/anayasa-mahkemesine-53-bireysel-basvuru>. 04.10.2012.

arasındaki olası görev uyumsuzluklarının ortaya çıkmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu müessesenin işleyişine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenecektir. Yapılan yeni düzenlemeyle, bireysel başvuruları inceleme görevi verilmek suretiyle, Anayasa Mahkemesine, özgürlükleri koruma ve geliştirme misyonu da yüklenmektedir.”

4. Türkiye'de Bireysel Başvuru Hakkı

4.1. Bireysel Başvuru Hakkı

AIHS ile bu Sözleşmeye taraf olan ülkeler, kendi ulusal çıkarlarını korumanın ötesinde Avrupa Konseyi tarafından konulan amaç ve idealleri gerçekleştirmek için ortak bir kamu düzeni oluşturma yoluna gitmişlerdir. Avrupa Konseyinin amaçları arasında yer alan ilkelerin en önemlisi kuşkusuz insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasıdır. Böylece, sözleşmeciler devletler kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin diğer sözleşmeciler devletlerce çiğnenmesini önlemek amacıyla nesnel bir sorumluluk altına girmişlerdir (Gözübüyük, 1991).

Ülkemiz AIHS'ye 1954 yılında taraf olmuş, AIHM'e bireysel başvuru yolunu 1987'de AIHM'in zorunlu yargılama yetkisini ise 1990'da kabul etmiştir. AIHM önünde ülkemiz aleyhine açılmış 2011 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 20 bin civarında dava derdest bulunmaktadır. Bu başvuruların büyük bir kısmı yargının işleyişiyle ilgilidir. Avrupa Konseyine üye diğer ülkelerin istatistiklerine bakıldığında, iç hukukunda etkin bireysel başvuru yolu bulunan ülkeler aleyhine açılmış AIHM önünde çok az sayıda dava olduğu görülmektedir. Yine AIHM tarafından bu ülkeler aleyhine verilen ihlal kararları az sayıdadır (Almanya ve İspanya örnekleri) (Ekinci ve Sağlam, 2012, s.10-11).

Avrupa Konseyinin çeşitli organları da Sözleşme'nin iç hukukta uygulanmasını sağlamaya yönelik mekanizmaları kurmaları yönünde taraf devletlere yükümlülüklerini hatırlatmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2004(6) sayılı Tavsiye Kararında, AIHM'deki dava yükünün azaltılabilmesi için bireysel başvuru yönteminin iç hukukta tanınmasının gerekliliğine değinilmiştir. Bu kapsamda 19 Şubat 2010 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Interlaken Deklarasyonu ile taraf devletler iç hukuklarında Sözleşme'yi uygulayıcı ve temel hak ihlallerini etkin bir şekilde ortadan kaldıracak mekanizmaları en kısa sürede kurma taahhüdünde bulunmuşlardır.

Öte yandan Venedik Komisyonunun 85. Genel Kurul toplantısında kabul edilen Anayasa Yargısına Bireysel Erişime İlişkin Rapor'un 82. paragrafında bu etkili mekanizmalardan en önemlisinin anayasa mahkemelerine bireysel başvuru hakkının tanınması olduğu vurgulanmaktadır. Ülkemizde Anayasa Mahkemesi tarafından 2004 yılında hazırlanan ve bireysel başvuruyu da içeren anayasa değişikliği önerisi, Venedik Komisyonu tarafından 29.06.2004 tarihli ve 296/2004 sayılı görüş ile olumlu bulunmuştur. Ayrıca Venedik Komisyonu 18 Ekim 2011 tarihli ve 612/2011 sayılı görüşü ile 6216 sayılı Kanunu değerlendirmiş ve bireysel başvuru ile ilgili düzenlemelerin diğer Avrupa ülkelerinde zaten bilinen örnekleri takip ettiğini ve Avrupa standartlarına uygun olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla Avrupa Konseyi kurumları açısından esas olan taraf devletlerin iç hukuklarında insan hakları ihlallerini giderici mekanizmaları oluşturmalarıdır. Anayasa Mahkemesine tanınan bireysel başvuru, kuşkusuz bu mekanizmalardan en önemlisidir (Ekinci ve Sağlam, 2012, s.11).

12.09.2010 tarihinde yapılan halkoylaması ile 1982 Anayasası'nın yargıya ilişkin hükümlerinde önemli değişiklikler içeren 5982 sayılı Kanun kabul edilmiştir. Bu değişiklikler içinde en dikkat çekenlerden biri de 1960'lı yıllardan beri ülkemizde tartışılan bireysel başvuru hakkının yeni bir hak arama yolu olarak hukuk düzenimize girmesidir. Bundan böyle kişiler, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden AIHS kapsamındaki birinin ihlal edilmesi durumunda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilirler.

Temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunabilmesi amacıyla geliştirilmiş iç hukuk yollarından birisi olan ve birçok ülkede uzun yıllardır uygulanan bireysel başvuru yolu, 5982 sayılı Kanun ile hukuk sistemimize girmiş yeni bir hak arama yoludur. Bireysel başvuru, temel hak ve özgürlükleri kamu gücünün işlem, eylem ya da ihmali nedeniyle ihlal edilen bireylerin diğer başvuru yollarını tükettikten sonra başvurdukları istisnai ve ikincil nitelikte bir hak arama yolu olarak tanımlanabilir.

Bireysel başvuru hakkı ülkemizde ilk olarak Anayasamızda düzenlenmiş ve tanımlanmıştır. 5982 sayılı Kanun ile Anayasal bir hak arama yolu olarak Anayasa Yargısının görev ve yetkileri arasında düzenlenen bireysel başvuru yolunun işlerlik kazanmasını sağlayacak yargılama usulüne ise 6216 sayılı Kanunda yer verilmiştir. 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AIHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmemiş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine

doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz”, hükmü yer almaktadır.

6216 sayılı Kanun ve Anayasa'nın 148/3. maddesiyle, bireysel başvuru konusu iki aşamalı sınırlandırılmıştır. Buna göre, ilk sınırlandırma, ‘Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlükler’ olarak gösterilmiştir. Anayasa'nın 12-74 maddelerindeki özgürlüklerin, hak ve ödevlerin, Anayasa'nın İkinci Kısmı'nda yer alması göz önüne alındığında, bu sınırlamanın, uygulama için bir öneminin, etkisinin, değerinin olamayacağı açıktır. İkinci sınırlama ise, Anayasanın 12-74'deki özgürlük, hak ve ödevlerden, AİHS ve eki Protokollere konu olan özgürlük, hak ve ödevlerin, bireysel başvuru konusu yapılabilmesidir⁸. Anayasanın 148. maddesi ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesi çerçevesinde bireysel başvuru hakkı kapsamında korunan temel hak ve özgürlükler Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden AİHS ve AİHS'nin Türkiye'nin taraf olduğu, ek protokolleri kapsamında bulunanlardır. Buna göre Anayasada güvence altına alınmış her temel hak ve özgürlük değil, bu temel hak ve özgürlüklerden aynı zamanda AİHS ve AİHS'nin Türkiye'nin taraf olduğu ek protokolleri kapsamında korunanlar bireysel başvurunun konusudur.

Anayasa'da bireysel başvuru tanımlanırken Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, AİHS kapsamındaki bahsedilmiş, AİHS'e ek protokollere açıkça yer verilmemiştir. Anayasa'da öngörülme bu konu, 6216 sayılı Kanun ile netlik kazanmıştır. Kanun'un 45. maddesinde “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir” denilerek bireysel başvuruya konu yapılabilecek temel hak ve özgürlüklerin kapsamı belirlenmiştir. İlk bakışta sosyal ve ekonomik hakların kapsam dışı bırakıldıkları görülmektedir. Aşağıda AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokollerde yer alan temel hak ve özgürlüklerin listesi, Anayasa ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir (Sabuncu, 2004).

AİHS ve Türkiye'nin Taraf Olduğu Protokoller	Anayasa
1 Yaşam hakkı (m.2)	m.15/2; 17/1; 38/9
2 İşkence ve kötü muamele yasağı (m.3)	m.17
3 Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (m.4)	m.18
4 Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (m.5)	m.19
5 Adil yargılanma hakkı (m.6)	m.36; 38; 138-142
6 Suç ve cezaların kanuniliği (m.7)	m.15/2; 38/1
7 Özel yaşama, aile yaşamına, konut ve haberleşme özgürlüğüne saygı (m.8)	m.20; 21; 22; 26/2
8 Düşünce, ifade, din ve vicdan özgürlüğü (m.9-10)	m.15/2; 24; 26; 10; 27-31; 32; 133
9 Örgütlenme ve toplantı özgürlüğü (m.11)	m.33, 34, 51, 53, 54, 68, 69
10 Evlenme ve aile kurma hakkı (m.12)	m.41
11 Etkili başvuru hakkı (m.13)	m.36-40
12 Ayrımcılık yasağı (m.14)	m.10
13 Mülkiyet hakkı (1.Ek Protokol m.1)	m.35; 46-47
14 Eğitim ve öğrenim hakkı (1.Ek Protokol m.2)	m.42 ³⁵
15 Serbest seçim hakkı (1.Ek Protokol m.3)	m.67; 75-79; 101-102,104

4.2. Bireysel Başvuru Hakkına Sahip Olanlar

6216 sayılı Kanun'a göre, kamu gücünün bir işlemi nedeniyle “Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin” ihlal edildiğini iddia eden “herkes” bireysel başvuru hakkına sahiptir. Ancak “herkes” ifadesinin bireysel başvurunun niteliğinden kaynaklanan bazı sınırları vardır ve Kanun bu konuya açıklık getiren bir düzenleme yapmıştır.

⁸ Türk Hukuk Kurumu, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı'nın Bireysel Başvuru'yla İlgili Düzenlenmesine İlişkin Değerlendirme”, http://www.turkhukukkurumu.org.tr/Siteyazi/20110301_Anayasa.pdf

Özel hukuk tüzel kişileri örgütlenme hürriyeti veya hak arama hürriyeti bağlamında sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir. Bunların kendi üyelerinin haklarını savunmak amacıyla başvuruda bulunmaları kabul edilmemiştir. Kamu gücünün sağladığı ayrıcalık ve yükümlülükleri kullanan kamu tüzel kişilerine ise bireysel başvuru hakkı tanınmamıştır.

Yabancılar için başvuru hakkı sadece yabancılarla tanınan haklarla sınırlı olarak kabul edilmiştir: “Yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamaz”. Bu nedenle salt Türk vatandaşlarının sahip olduğu seçme ve seçilme hakkı gibi konularda yabancıların yaptığı başvurular reddedilir. Bununla birlikte yabancılar, örneğin yaşama hakkı ya da işkence ve eziyet yasağının kamu gücünün işlemleri nedeniyle ihlal edildiğini iddia ederek Anayasa Mahkemesine başvurabilirler. Öte yandan yabancılarla sınırlı biçimde tanınmış haklar bakımından ise (toplantı ve gösteri yürüyüşü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü vb.) ancak hukukun kendilerine tanıdığı sınırlar çerçevesinde bireysel başvuruda bulunulabilmesi mümkündür. Bireysel başvuru hakkına sahip olanların oldukça sınırlı tutulduğu açıktır. İş yükü kaygısıyla benimsenen bu yaklaşım, bireysel başvuru hakkının kullanılması bakımından kanunu yetersiz hale getirmektedir (Şimşek, 2011, s.40).

4.3. Bireysel Başvuru Şartları

Bireysel başvuru şartları her hukuk sisteminde farklıdır. Bireysel başvuru şartları, iki başlık altında incelenebilir.

4.3.1. Güncel ve Kişisel Bir Hakkın Doğrudan Etkilenme Şartı

Anayasanın 148. maddesinin 2. fıkrasına göre herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. 6216 sayılı Kanunun 46. maddesi bireysel başvuru hakkını somutlaştırmıştır. Buna göre, bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir (Gözler, 2010, s.26).

Bireysel başvuru mekanizmasıyla korunan temel hak ve özgürlüklerin ihlali kamu gücü tarafından gerçekleştirilmiş olmalıdır. Kamu gücünden kasıt, en başta yasama, yürütme ve yargı organları ve bu organlara tabi olan mercilerdir. Bireysel başvuru kamu gücünün icrai ya da ihmali bir eylemine ya da işlemine karşı yapılacaktır. Kendisine karşı bireysel başvuruda bulunulan kamu gücü, Türkiye Cumhuriyeti’ne ait olmalı veya Türkiye Cumhuriyeti adına kullanılmalıdır (Aydın, 2011, s.149).

Burada hakkın açıkça ihlal edilip edilmediğinin önemi bulunmamaktadır; önemli olan, hak sahibinin hakkının ihlal edildiği noktasında “iddiasının” olmasıdır. Bu iddianın doğru olup olmadığı Anayasa Mahkemesince belirlenecektir. İhlal eylemi/işleminin doğrudan olmasa da dolaylı ihlale sebebiyet veriyorsa, bunun da bireysel başvuru kabulü ile değerlendirilmesi gerekir (Şahbaz, 2011, s.82). Başvuru için aranan kişisel şartı, şikâyet konusu işlem, eylem veya yasadaki başvuru hakkının kendisinin etkilenmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla başvuru hakkının kendi haklarının ihlalden etkilenmesi gerekmektedir.

Doğrudan ilgili olma şartı, temel hak ihlalinin anayasa şikâyetine konu olan yasa, eylem veya işlem tarafından gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Doğrudan ilgili olma şartı, yasalara ve diğer normlara karşı yapılan başvurular açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, yasaların veya düzenleyici normların uygulanması için başka idari işlemler gerekiyorsa, ancak bu işlem veya eylemlere karşı yapılan anayasa şikâyeti başvuruları kabul edilmektedir.

Güncellik ise, bireysel başvuru konusu eylem, işlem veya normun başvuru hakkına ne zaman uygulandığı veya uygulanacağı konusuna ilgilidir. Başvurunun yapıldığı anda temel hak ihlaline neden olan yasa, işlem veya eylem mevcut olmalıdır. Başvurucunun temel haklarının ihlal edilip edilmediği her anayasa şikâyetinde yeniden değerlendirilmelidir. Kendilerine hiçbir zaman uygulanmamış ve uygulanma ihtimali olmayan işlem veya yasaların bireysel başvuruya konu edilmesi söz konusu değildir (Kılınç, 2008, s.19-59).

4.3.2. Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması

Anayasanın 148. maddesinin 3. fıkrasının son cümlesi uyarınca bireysel başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Eğer şikâyetçi, idari başvurular veya genel mahkemeler yoluyla kamu gücü işlemlerinden kaynaklanan ihlalleri ortadan kaldırma ve düzeltme imkânına sahipse, öncelikle bu yolları kullanmalıdır. Bu yolları tüketmeden başvuru yapması halinde, bireysel başvuru kabul edilmeyecektir. Kendi hatasından kaynaklanan nedenlerle, örneğin ihmal veya kusuru nedeniyle başvuru hakkının dava, itiraz veya temyiz süresini kaçırmaması halinde yasa yollarının tüketilmesinden söz edilmeyecek ve anayasa şikâyeti kabul edilmeyecektir (Kılınç, 2008, s.34).

Ancak yasa koyucu, Anayasada yer alan bu açık hükmü aynen almak yerine, “İdari ve yargısal başvuru yollarının tamamının” tüketilmesi gerektiğine yer vermiştir. Yasadaki bu düzenleme “Olağan” sözcüğüne yer

vermediğinden, “Olağanüstü” yasa yolunun da tüketilmesi gerektiği şeklinde anlaşılabilir. Ancak, hak sahibinin lehine yorumla Anayasadaki düzenlemenin esas alınması veya yasadaki değişikliğe gidilmesi gerekir (Şahbaz, 2011, s.83).

4.4. Bireysel Başvuru Formu ve Ekleri

Bireysel başvurular, 6216 sayılı Kanunda ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünde belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esaslar İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğüne göre, başvurular İçtüzük ekinde (Ek-1) örneği bulunan ve Mahkemenin internet sitesinde yayımlanan başvuru formu kullanılarak resmî dilde yapılır. Başvuru formunda; başvurucunun adı, soyadı, vatandaşlık numarası, doğum tarihi ve yeri, uyruğu, cinsiyeti, mesleği ve adresi, varsa telefon numaraları ve elektronik posta adresi, başvuru tüzel kişi ise unvanı, adresi ve tüzel kişiliği temsile yetkili kişinin kimlik bilgileri, varsa telefon numaraları ve elektronik posta adresi, kanuni temsilcisi ya da avukatı varsa, kanuni temsilcisinin ya da avukatının adı, mesleği ve adresi, varsa telefon numarası ve elektronik posta adresi, kamu gücünün ihlale neden olduğu iddia edilen işlem, eylem ya da ihmaliine dair olayların tarih sırasına göre özeti, bireysel başvuru kapsamındaki haklardan hangisinin hangi nedenle ihlal edildiği ve buna ilişkin gerekçeler ve delillere ait özlü açıklamalar, başvurucunun güncel ve kişisel bir temel hakkının doğrudan zedelendiği iddiasının dayanakları, başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamalar, başvuru yollarının tüketildiği veya başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarih, başvuru mazeret nedeniyle süresi içinde yapılamamışsa buna dair açıklamalar, başvurucunun talepleri, başvurucunun Mahkeme önünde devam eden bir başka başvurusu varsa numarası, varsa kamuya açık belgelerde kimliğinin gizli tutulması talebi ve bunun gerekçeleri, kısa mesaj (SMS) veya elektronik posta yoluyla bilgilendirme yapılmasını isteyip istemediği, başvurucunun varsa avukatının ya da kanuni temsilcisinin imzaları yer almalıdır.

Başvuru formuna kanuni temsilci veya avukat vasıtasıyla takip edilen başvurularda başvurucuyu temsile yetkili olduğuna dair belge, harcın ödendiğine dair belge, nüfus cüzdanı örneği, başvuru yabancı ise geçerli kimlik belgesi, tüzel kişilerde tüzel kişiliği temsile yetki belgesi, nihai karar ya da işlem tebliğ edilmişse tebellüğ belgesi, dayanılan belgelerin asılları ya da onaylı örnekleri, tazminat talebi varsa uğranılan zarar ve buna ilişkin belgeler, başvuru süresinde yapılamamışsa varsa mazereti ispatlayan belgeler ya da onaylı örnekleri eklenir.

Başvurucu ihlal iddiasına dayanak gösterdiği üçüncü fıkradaki belgelere herhangi bir nedenle erişememesi hâlinde bunun gerekçelerini belirtir. Mahkeme gerekli gördüğü takdirde bu bilgi ve belgeleri resen toplar. Başvurucuların, adreslerinde veya başvuruya ilgili koşullarda herhangi bir değişiklik meydana geldiğinde bunu Mahkemeye bildirmeleri zorunludur.

Bireysel başvuru, bizzat başvuru, kanuni temsilcisi ya da avukatı tarafından yapılabilir. Avukat veya kanuni temsilci aracılığıyla yapılan başvurularda temsile dair yetki belgesinin sunulması zorunludur. Başvurucunun avukatı ya da kanuni temsilcisi varsa onunla yapılan yazışmalar ya da ona yapılan tebligatlar başvurucuya yapılmış sayılır.

4.5. Bireysel Başvuru Süresi

Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazeret nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder. Başvuru evrakında herhangi bir eksiklik bulunması hâlinde, Mahkeme yazı işleri tarafından eksikliğin giderilmesi için başvuru veya varsa vekiline on beş günü geçmemek üzere bir süre verilir ve geçerli bir mazeret olmaksızın bu sürede eksikliğin tamamlanmaması durumunda başvurunun reddine karar verileceği bildirilir.

Sürenin otuz gün gibi görece kısa sayılabilecek bir süre olarak belirlenmesi, kanunun Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvuruları önleme, başvuru hakkının kötüye kullanımlarını engelleme eğilimine ters düşmektedir. Sürenin biraz daha uzun tutulması, örneğin iptal davasına paralel olarak altmış gün olarak belirlenmesi nitelikli bir dava dilekçesi hazırlamayı kolaylaştırabilir, daha soğukkanlı düşünmeyi gerçekleştirebilir ve böylece kanunun genel amacına daha iyi hizmet edilebilirdi.

4.6. Bireysel Başvuru Harcı

Bireysel başvurular harca tabidir. 6216 sayılı Kanunun 75. maddesi ile 492 sayılı Harçlar Kanununa bağlı (1) sayılı tarifenin “A) Mahkeme harçları” bölümünün “I- Başvurma harcı” maddesine eklenen 4. fıkra ile Anayasa Mahkemesine yapılacak olan bireysel başvurular harç kapsamına alınmıştır. Bireysel başvuru harcının

başvurudan önce başvuru yapılabilecek yerlerden birine makbuz karşılığı ödenmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, söz konusu başvuru harcının Gelir İdaresi Başkanlığıyla anlaşmalı bankalar aracılığıyla ödenmesi de mümkün bulunmaktadır. 492 sayılı Harçlar Kanununa Bağlı (I) sayılı Tarifenin A) Mahkeme Harçları” başlıklı Bölümünün ilk cümlesinde belirtilen bireysel başvuru harcı Maliye Veznelerine yatırılır. 25.09.2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Harçlar Kanunu Genel Tebliği” ne göre, Anayasa Mahkemesi’ne yapılacak bireysel başvurularda 172,50 TL başvurma harcı ödenecektir.

4.7. Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Şartları ve İncelenmesi

4.7.1. Kabul Edilebilirlik İncelemesi

Bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için 45 ila 47 nci maddelerde öngörülen şartların taşınması gerekir. Mahkeme, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucağın önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilir.

Kabul edilebilirlik incelemesi komisyonlarca yapılır. Kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığına oy birliği ile karar verilen başvurular hakkında, kabul edilemezlik kararı verilir. Oy birliği sağlanamayan dosyalar bölümlere havale edilir. Kabul edilemezlik kararları kesindir ve ilgililere tebliğ edilir. Kabul edilebilirlik şartları ve incelemesinin usul ve esasları ile ilgili diğer hususlar İÇTüzükle düzenlenir.

4.7.2. Esas Hakkındaki İnceleme

Kabul edilebilirliğine karar verilen bireysel başvuruların esas incelemesi bölümler tarafından yapılır. Başkan iş yükünün bölümler arasında dengeli bir şekilde dağıtılması için gerekli önlemleri alır. Bireysel başvurunun kabul edilebilirliğine karar verilmesi hâlinde, başvurunun bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına gönderilir. Adalet Bakanlığı gerekli gördüğü hâllerde görüşünü yazılı olarak Mahkemeye bildirir.

Komisyonlar ve bölümler bireysel başvuruları incelerken bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik her türlü araştırma ve incelemeyi yapabilir. Başvuruyla ilgili gerekli görülen bilgi, belge ve deliller ilgililerden istenir. Mahkeme, incelemesini dosya üzerinden yapmakla birlikte, gerekli görürse duruşma yapılmasına da karar verebilir.

Bölümler, esas inceleme aşamasında, başvurucağın temel haklarının korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere resen veya başvurucağın talebi üzerine karar verebilir. Tedbire karar verilmesi hâlinde, esas hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir. Aksi takdirde tedbir kararı kendiliğinden kalkar. Bölümlerin, bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemeleri, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağına ilişkin belirlenmesi ile sınırlıdır. Bölümlerce kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruların incelenmesinde, bu Kanun ve İÇTüzükte hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri uygulanır. Esas hakkında incelemenin usul ve esasları ile ilgili diğer hususlar İÇTüzükle düzenlenir.

4.8. Bireysel Başvuru Sonucunda Verilen Kararlar

Esas inceleme sonunda, başvurucağın hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez. Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucağı lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.

Bölümlerin esas hakkındaki kararları gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edilir ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır. Bu kararlardan hangilerinin Resmî Gazetede yayımlanacağına ilişkin hususlar İÇTüzükte gösterilir. Komisyonlar arasındaki içtihat farklılıkları, bağlı oldukları bölümler; bölümler arasındaki içtihat farklılıkları ise Genel Kurul tarafından karara bağlanır. Buna ilişkin diğer hususlar İÇTüzükle düzenlenir. Davadan feragat hâlinde, düşme kararı verilir.

Bireysel başvuru hakkını açıkça kötüye kullandığı tespit edilen başvurucağın aleyhine, yargılama giderlerinin dışında, ayrıca iki bin TL’den fazla olmamak üzere disiplin para cezasına hükmedilebilir.

5. Bireysel Başvurunun Vergi Hukukunda Uygulanması

Vergi ilişkisi, yükümlü ile vergi idaresi arasındaki ilişkiyi ifade etmekle birlikte cebirlik temeline dayanan bu ilişki mali egemenliğe dayalı kamu gücünün kişinin temel hak ve özgürlük alanına yönelik olarak tam anlamıyla uygulandığı ve varlık kazandığı bir zeminde gerçekleşir. Vergi ilişkisi, kişiye yönelik maddi ve şekli ödevler yüklemekle birlikte temel hak ve özgürlük alanına ilişkin sınırlamalar ve müdahaleleri de beraberinde getirmektedir (Erdem, 2012).

Vergilendirme sürecinde kişinin Anayasa ve AİHS kapsamında güvence altına alınan hak ve özgürlükleri doğrudan etkilenebilir. AİHS kapsamında korunan ve AİHM'ye başvuru hakkı tanınan ihlaller çerçevesinden bakıldığında, vergilendirme, özünde kişinin mülkiyet hakkına yapılan bir müdahaledir. AİHM'in vergi cezalarını mülkiyet hakkı ile ilişkilendirdiği ve aşırı miktardaki orantısız vergi cezalarının mülkiyet hakkını ihlal ettiğine karar verdiği bilinmektedir (Yaltı, 2012, s.118). Gerek Anayasamıza gerekse AİHS ek 1 No'lu protokole göre; ilke olarak herkes, mülkiyet ve miras hakkına sahiptir. Ancak mülkiyet hakkı düzenlemesi; devletin, vergilerin toplanmasını ve ödenmesini sağlamak için gerekli gördüğü kanunları çıkarılabilmesine ve bu kanunları uygulamasına engel teşkil etmemektedir. Yani, mülkiyete sahip olabilmek anayasal bir hak ise vergi de anayasal bir ödevdir. Bu anlamda vergisel uyuşmazlıkların anayasa yargısı önüne bireysel başvuru yolu ile götürülebilmesi için mülkiyet hakkına yapılacak vergisel müdahalenin meşru ve haklı bir temelden yoksun olması gerekmektedir.

Vergilendirme, tahsilat ve ceza kesme işlemlerine karşı hak arama özgürlüğü sürecinde etkili bir hukuki yola başvurma hakkına ve adil yargılanma hakkına ilişkin ihlaller ortaya çıkabilir (Doğrusöz, 2011). Ayrıca, yargı kararlarının süresinde yerine getirilmemesi de bu kapsamda bir ihlal teşkil edebilir. Bu nedenle, kişilerin temel hak ve özgürlük alanına mali egemenliğe dayalı kamu gücüne bağlı olarak doğrudan bir müdahale niteliğindeki vergilendirme ilişkisinde devletin bu egemenliği hukuka uygun şekilde kullanmasının denetlenmesi ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerine yönelik ihlallerin engellenmesi için etkili bir hak arama mekanizması arayışında AİHS hükümleri ve AİHM'ne başvuru yolu bu alanla örtüştüğü ölçüde kullanılabilir (Erdem, 2012).

Bir idari işlem niteliğinde olan vergilendirme işlemlerinde temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi durumunda bireysel başvuru yolu kullanılabilir. Ancak, bu yolun kullanılabilmesi için öncelikle kamu gücüyle ihlal edilen hak ve özgürlüğün Anayasa ve AİHS kapsamında güvence altına alınmış bir hak olması ve olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Kullanılan idari ve yargı yollarına rağmen sonuç alınamaması durumunda kapsama giren ihlaller nedeniyle öngörülen 30 günlük süre içinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulabilir.

Bireysel başvuru yolu ile vergi mükelleflerine tanınan olağan yargı yolu sonrası yeni bir hak arama yolu mevcuttur; bu yol olağan vergi yargısı yollarının tüketilmesi koşuluna bağlı olarak uygulanmaktadır. Dolayısıyla, vergilendirme işlemleri bakımından, Bölge İdare Mahkemesi veya Danıştay'da İYUK'tan kaynaklanan kanun yollarının tüketilmesi şarttır. Fakat Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru, bir temyiz başvurusu niteliğinde de değildir; Anayasa'nın 148. maddesinde ve 6216 Sayılı Kanun'un 49. maddesinde bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı belirtilmektedir (Yaltı, 2012, s.117).

AİHM'in içtihatları dikkate alındığında, önümüzdeki dönemde; ulaşılabilir, öngörülebilir veya belirli olmayan düzenlemeler ile vergi alınması, nesnel kıstaslardan uzak olarak, kişiye özel nitelik arz eden uygulamalar ile ek mali yükler getirilmesi, bireysel ve kamusal yarar arasındaki dengenin çok bariz bir şekilde, ölçülülükten saparak birey aleyhine bozulması, uyuşmazlıkların makul bir sürede çözümlenmemesi gibi durumlarda, vergisel uyuşmazlıkların mülkiyet hakkı ve adil yargılanma hakkı bağlamında bireysel başvuru yolu ile Anayasa Mahkemesi'ne götürülebilmesi mümkün olacaktır. Vergisel uyuşmazlıkların bireysel başvuru yoluna konu edilmesinin sınırını ise içtihatları ile Anayasa Mahkemesi belirleyecektir (Kökbulut, 2012)

6. Değerlendirme ve Sonuç

Bireysel başvuru yolu 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği paketi kapsamında Anayasamızda yerini almıştır. 23.09.2012 tarihinde uygulamaya giren bireysel başvuru yolunda, olağan kanun yollarını tüketmek şartıyla herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunma hakkı, Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güçlendirilmesi açısından son derece önemli bir gelişmedir. Bireysel başvuru yolu ile kişiler, kararların alınması yanında kamu gücü işlemlerinin uygulanmasına da katılma hakkına kavuşmaktadırlar. Kamu gücü işlemleri nedeniyle temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia eden kişilerin, bu iddialarıyla ilgili olarak karşılarında bir muhatap bulmaları hukuk devleti ilkesinin bireylerin nezdinde somutlaşması anlamına gelmektedir.

Öte yandan kamu gücünü kullanan Devlet organları da yapacakları işlem ya da eylemlerin bireysel başvuruya konu olabileceğini göz önünde bulundurarak, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini gerçekleştirmede daha titiz davranmış olacaklardır. AİHM'in bireysel başvuruyu, tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak kabul etmesi nedeniyle, bireysel başvuru yolu Türkiye aleyhine AİHM'e yapılacak başvuruların sayısını önemli ölçüde azaltabilecek ve Türkiye'nin insan hakları ihlalleri konusundaki olumsuz imajını değiştirebilecektir.

6216 sayılı Kanun incelendiğinde, bireysel başvuruya konu olabilecek hakların ve kamu gücü işlemlerinin kapsamının belirlenmesi, kanun yollarının tüketilmesi koşulunun getirilmesi, bir başvuru harcının alınması, kötüye kullanma tazminatı uygulanması gibi önlemler Anayasa Mahkemesinde oluşacak iş yüküyle baş etmede etkili olabilecektir.

Bireysel başvuru yolu, vergi ilişkisinden kaynaklanan temel hak ve özgürlük ihlallerinden korunma ve oluşan zararların giderilmesi amacıyla da kullanılabilir. Bir idari işlem niteliğinde olan vergilendirme işlemlerinde bu yolun kullanılabilmesi için öncelikle kamu gücüyle ihlal edilen hak ve özgürlüğün Anayasa ve AİHS kapsamında güvence altına alınmış bir hak olması ve olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir.

Kişilerin temel hak ve özgürlük alanına mali egemenliğe dayalı kamu gücüne bağlı olarak doğrudan bir müdahale niteliğindeki vergilendirme ilişkisinde, devletin bu egemenliği hukuka uygun şekilde kullanmasının denetlenmesi ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerine yönelik ihlallerin engellenmesi için etkili bir hak arama mekanizması arayışında AİHS hükümleri ve AİHM'ne başvuru yolu bu alanla örtüştüğü ölçüde kullanılabilir. Vergisel uyumsuzlukların mülkiyet hakkı ve adil yargılanma hakkı bağlamında bireysel başvuru yolu ile Anayasa Mahkemesine götürülebilmesi mümkün olabilecektir. Vergisel uyumsuzlukların bireysel başvuru yoluna konu edilmesinin sınırını ise içtihatları ile Anayasa Mahkemesi belirleyecektir.

Extended Summary

Individual applicant, which is called to as constitutional complaints, represent to the individuals can go in the path of the second degree court, when their fundamental rights and freedoms violated by public institutions. Possibility of individual petition the Constitutional Court enables to update and develope of fundamental rights. Therefore, it is extremely important for demokratic participation of individual.

Individual applicant is a remedy directly benefiting, which is used by people who have been a violation of a constitutional right only. For this reason, function of providing subjective protection is more in the foreground. In addition, individual application has an objective function for providing protection of the constitutional order. Usually in practice, individual application is a legal remedy, which is used after exhaustion of ordinary remedies.

In Turkey, since with the adoption of an individual applicant fundamental rights and freedoms of individuals can be protected better than the one hand, on the other hand public institutions will behaved more appropriate for the constitution and laws. With changes made in this direction, citizens have the right of individual application and the Constitution Court is given the task with investigating of individual applicants and deciding it.

According to this regulation that everyone has a right to appeal to the constitutional court. For individual application, the usual remedies must be exhausted. Given the nature of the institution of individual application, with this arrangement wants to prevent the emergence of conflicts, which is possible task of the Constitutional Court and other high judicial bodies.

Taxation is an intervention which made by government to individual's property right. Person's rights and freedoms, that quaranteed under the Constitution and ECHR, can be affected directly in the taxation process. In taxation procedures which called an administrative procedure, If citizens incur on violation of fundemantal rigths and freedoms, they can use as an individual application.

Because of regulations and taxes levied on non-specific, the introduction of additional financial burdens, disruption of the balance between the public and individual interest against the the individual's, disputes resolved within a reasonable time or tax disputes citizens can apply Constitution Court with individual application in terms of the property right and the right to a fair trial. The Constitutional Court determines limits on individual application in the context of tax disputes with the jurisprudence.

Kaynakça

A, Şeref Gözübüyük. (1991, Mart). Avrupa insan hakları sözleşmesi ve devlet başvurusu. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(1).

AÜHF. (1998). Ankara: Döner Sermaye Yayınları. No: 45.

- Aydın, Öykü Didem. (2011). Türk anayasa yargısında yeni bir mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(4).
- Doğrusöz, M. Ezhan. (2011). Anayasa mahkemesine bireysel başvuru ve vergi ihtilaflarında uygulama alanı. Erişim <http://bumindogruso.com/m.aspx?id=687>, (21.12.2011).
- Ekinci, Hüseyin ve Sağlam, Musa. (2012). *66 soruda anayasa mahkemesine bireysel başvuru*. Ankara: Şen Matbaa.
- Erdem, Tahir. (2012, Mart). Anayasa mahkemesine bireysel başvuru yolu ve vergi hukuku alanında uygulanma imkânı. *Vergi Sorunları*, 282.
- Gözler, Kemal. (2000). Türk anayasa hukuku, Bursa: Ekin Kitabevi. Erişim <http://www.anayasa.gen.tr/anayasa-yargisi.htm>.
- Gözler, Kemal. (2010). *Anayasa hukukuna giriş* (6. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Göztepe, Ece. *Anayasa şikayeti*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. No: 530. <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/10/04/anayasa-mahkemesine-53-bireysel-basvuru>. (04.10.2012).
- Kılınç, Bahadır, (2008). Karşılaştırmalı anayasa yargısında bireysel başvuru (anayasa şikâyeti) kurumu ve Türkiye açısından uygulanabilirliği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 25.
- Kökbulut, İsmail. (2012, Ekim 8) .Vergide son söz Anayasa Mahkemesi'nde mi olacak?, *Bugün Gazetesi*.
- Özbudun, Ergun. (1998). *Türk anayasa hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sabuncu, Yavuz., & Arnwine, Selin Esen. (2004). Türkiye için anayasa şikayeti modeli. Türkiye'de bireysel başvuru yolu. *Anayasa Yargısı*, 21.
- Şahbaz, İbrahim. (2011). Anayasa mahkemesine bireysel başvuru ve sorunlar. İçinde Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti / Anlamı, Kapsamı Ve Olası Sorunlar) Paneli, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 201, TBB İnsan Hakları Merkezi Yayını: 13, Ankara.
- Şimşek, Tacettin. (2011). İdari yargı açısından anayasa mahkemesine bireysel başvuru hakkı. Türkiye Barolar Birliği. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti / Anlamı, Kapsamı Ve Olası Sorunlar) Paneli, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 201, TBB İnsan Hakları Merkezi Yayını: 13, Ankara, Nisan.
- Türk Hukuk Kurumu. Anayasa mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkında kanun tasarisının bireysel başvuruyla ilgili düzenlenmesine ilişkin değerlendirme. Erişim http://www.turkhukukkurumu.org.tr/Siteyazi/20110301_Anayasa.pdf.
- Yaltı, Billur. (2012, Temmuz.). Vergi uyumsuzluklarında yeni başvuru yollarının yargıya etkisi: Ombudsman başvurusu ve bireysel başvuru. *Vergi Sorunları Dergisi*, 286.